

## Відгук

офіційного опонента, кандидата філософських наук Миколи Васильовича Симчича на дисертаційну роботу Ростислава Юрійовича Ткаченка «Філософська теологія Петра Ломбардського», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Представлена в дисертації тема є дуже важлива для історії як теології, так і філософії. Петро Ломбардський є знаковим автором періоду Середньовіччя. Він через свій основний твір «Сентенції» (*Sententiae*) сильно вплинув на розвиток християнської думки на Заході від середини XII ст. аж до XVI ст. Завдяки своєму синтетичному характеру та чіткому й системному структуруванню «Сентенції» міцно ввійшли в систему університетської освіти того часу. Коментування цього твору було необхідною умовою кар'єрного становлення тогочасного теолога. Нічого дивного, що збереглися коментарі до «Сентенцій» майже кожного великого мислителя високого і пізнього Середньовіччя. А оскільки тогочасні теологи були водночас і філософами, деколи в цих коментарях представлена філософська система найбільш відомих схоластичних філософів. Так, головними творами Йоана Дунса Скота є «*Ordinatio Oxoniensis*» і «*Reportatio Parisiensis*» – перший є коментарем до «Сентенцій» Петра Ломбардського, зробленим під час викладання в Оксфорді, а другий також є коментарем до «Сентенцій», але зроблений вже в Паризькому університеті. Обидва твори є дуже оригінальними і сильно вплинули на подальшу схоластичну думку, зокрема на становлення скотистичної школи. Проте канвою для змісту цих творів послужили «Сентенції» Петра Ломбардського. Тому вивчення самих «Сентенцій» великого Ломбардця є дуже важливим для розуміння середньовічної теологічної і філософської думки. Нам потрібно чітко бачити, які проблеми піднімаються в цьому творі, і які вирішення пропонує Майстер Петро, а потім це брати до уваги, вивчаючи і оцінюючи твори Олександра Гельського, Генріха Гентського, Альберта

Великого, Томи Аквінського, Йоана Дунса Скота, Вільяма Окама, Петра Ауреолі, Йоана Капреола, Томи де Віо Каєтана тощо.

Парадоксально, але постать і творчість Петра Ломбардського дуже слабо висвітлили великі історики філософії Середньовіччя – Ежен Жільсон, Міхаель Грабман, Моріс де Вульф. Це пов'язано з певним упередженням до нього, як до системного, але неоригінального теолога і філософа. Часто вважалося, що головна заслуга Петра Ломбардського в тому, що він зібрав до купи думки теологів патристичного періоду щодо різних теологічних і філософських питань. У другій половині ХХ ст. ситуація змінилася. В цей час з'являється багато спеціальних досліджень – глибоких і ретельних, – присвячених творчості Петра Ломбардського. Тут варто виділити роботи І. Брейді, М. Колиш і Ф. Роземана. Ростислав Ткаченко вирішив долучитися до світової школи ломбардинознавства і далі більш спеціалізовано поглибити знання наукової спільноти в цій темі. Не випадково ця робота написана англійською мовою, оскільки орієнтована на міжнародну ломбардиністику, і має бути оцінена, виходячи з цього загального контексту.

Незважаючи на досить широку назву – «Філософська теологія Петра Ломбардського», дисертація має чітку специфікацію – вчення Ломбардця про атрибути Бога: знання, могутність і волю. Відповідно до розкриття цієї теми структурований текст дисертації. Робота складається з шести розділів. Перші два розділи – загального характеру: в першому з них висвітлюється історіографія досліджень творчості Петра Ломбардського (с. 35–61); в другому загальний історичний контекст, мета створення та структура і метод написання тексту «Книги сентенцій» (с. 62–93). Третій розділ звужує фокус на першу з чотирьох книг «Сентенцій» і висвітлює тринітологічне вчення Ломбардця (с. 94–111). Це не є випадковим, адже вчення про Божі атрибути нерозривно пов'язане у Майстра Петра з наукою про Святу Трійцю. Наступні три розділи присвячені кожному з цих атрибутів: четвертий розділ, найбільший за обсягом, висвітлює божественне знання (с. 112–167), п'ятий – Божу могутність (с. 168–

195) і шостий – Божу волю (с. 196–217). У межах кожного з цих розділів матеріал структуровано чітко відповідно до викладу в самого Петра Ломбардського: окремій дистинкції присвячено окремий підрозділ. На мою думку, такий спосіб структурування тексту є логічний і добре відповідає меті дослідження.

Тема Божих атрибутів є дуже цікавою з філософського боку, але надзвичайно складною і місцями невідповідною людській логіці. Наведу для ілюстрації один з таких моментів, добре представлений у дисертації (с. 126–137) – це проблема Божого пізнання майбутнього і свободи волі людини. На цю тему було багато дискусій між філософами, особливо в кінці XVI і на початку XVII ст. (Лютер, Кальвін, Тридентський собор, Моліна, *Congregatio de auxiliis*, янсенізм). Проте згадана проблема розбурхувала теологічну і філософську думку набагато раніше. Чітким свідченням цього є робота Петра Ломбардського. Майстер Петро чітко передає логічну форму аргументу, відповідно до якого Боже знання дій людини у майбутньому унеможлиблює те, що ця людина вчинить інакше, отже нівелює її свободу волі. Проте такий висновок для католицького теолога є неприйнятним, тому Петро Ломбардський перевертає аргумент «з ніг на голову», використовуючи логічний прийом *modus tollens*. Консеквент є хибним, бо Бог не знищує свободу людини, отже антецедент – а це весь попередній аргументаційний ланцюг – є також хибним. Мені важко погодитися з таким логічним підходом Ломбардця.

Не менш складними є питання поєднання Божої всемогутності і Божої волі, що також виливаються в різні парадокси, найвідоміший з яких є про камінь, котрий Бог не може підняти. Вирішення Петра Ломбардського через розрізнення двох типів всемогутності: перша, Бог може створити всі речі (*omnia possit*) і друга, може те, що захоче (*ea possit quae vult*).

Для аналізу такого типу парадоксів у дисертації було використано апарат сучасної модальної логіки. Зокрема напрацювання відомого фінського

дослідника модальних теорій Середньовіччя Сімо Кнутіли було застосовано до матеріалу «Сентенцій» (с. 133–134, 142–144, 155–157, 186).

Крім змістовних моментів, хотів би звернути увагу на мову і стиль тексту дисертації. Дисертація написана доброю англійською мовою: вражає лексичне багатство і граматична правильність тексту, написаного автором, для якого ця мова не є рідною. Зустрічаються в тексті поодинокі помилки (с. 90, 95), але їхнє число є зовсім незначним. Думки автора викладені чітко і аргументовано – текст читається легко і захопливо.

На мою думку, дисертація Ростислава Ткаченка є вкладом до світової філософської і теологічної медієвістики. Вважаю за доречне, щоб вона була опублікована як монографія, і ширші кола професіоналів могли з нею ближче ознайомитися. Проте було би добре, якби вона була перекладена на українську мову і збагатила українську філософську і теологічну культуру. Особливо складним завданням є переклад відповідної термінології з латинської й англійської мов. Першою спробою такого перекладу є текст автореферату. Деякі варіанти тут є більш вдалимими, а деякі, на мою думку, дещо сумнівними. Однак це і є нормальний процес становлення філософської мови і філософської культури загалом.

Хоча текст дисертації справляє дуже приємне враження, вважаю за доречне зробити деякі зауваження – здебільшого редакційного характеру, – а також задати дискусійні питання:

1. Назва дисертації «Філософська теологія Петра Ломбардського» є досить розпливчасто широкою і недостатньо відображає її безпосередню тему – вчення про атрибути Бога в Петра Ломбардського. Було би доречним безпосередню теми дисертації певним чином відобразити у її назві.
2. У тексті дисертації вся спеціалізована термінологія Петра Ломбардського продубльована мовою оригіналу (латиною), що істотно полегшує розуміння тексту. Було би добре, якби це було зроблено і в

тексті автореферату. Особливо це важливо, оскільки українська філософська термінологія перебуває на стадії становлення.

3. Було би непогано, якби список літератури було розділено на дві частини. В першій подати досліджувані тексти – в першу чергу тексти самого Петра Ломбардського, а в другій – наукову літературу, дотичну до теми дослідження.
4. Автор розводить поняття тео-епістемологія і тео-гносеологія: «But the given definitions and basic explanations do not exhaust the Lombardian theo-epistemology and theo-gnoseology.» (с. 117). В чому відмінність між цими поняттями?
5. Хоча до обов'язку історика філософії чи теології не входить висловлювання власної філософської позиції, а деколи таке висловлювання було би зовсім недоречним, все ж би хотілося під час захисту дисертації почути наскільки автор сам погоджується з Ломбардовим вирішення дилеми між Божим всезнанням і свободою волі людини. Чи, на його думку, справді Боже всезнання майбутніх подій не нівелює свободу волі людини?

Висловлені зауваження, однак, жодним чином не ставлять під сумнів ані саме дисертаційне дослідження, ані отримані наукові результати.

Отже, дисертація є самостійним, оригінальним, творчим і цілісним дослідженням актуальних релігійно-філософських та богословських проблем. Текст автореферату відповідає змісту дисертації; висновки інформативні, повністю відповідають меті та задачам дослідження. Основні положення дисертації достатньо висвітлені в фахових періодичних виданнях і представлені на наукових конференціях. Робота виконана на професійному рівні і може вважатися вкладом до розвитку світової науки.

Дисертаційна робота Ростислава Юрійовича Ткаченка «Філософська теологія Петра Ломбардського» відповідає пп. 9, 11, 12, 13 вимог «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого

наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор Ростислав Юрійович Ткаченко заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент

кандидат філософських наук

науковий співробітник відділу історії філософії України

Інституту філософії імені Г.С. Сковороди

Національної Академії Наук України

*М. Сімчич* М.В. Симчич

*Лідше М.В. Симчича засвідчую.*  
*Учений секретар Інституту філософії*  
*імені Г.С. Сковороди НАН України*  
*Р.В. Сімчич*

